

Αναπαραστάσεις της Σοβιετικής Ένωσης και της Ρωσίας στο έργο της Άλκης Ζέη για παιδιά

Πουρνή Γραμμένη-Ελένη
MSc Λογοτεχνία και παιδικό βιβλίο, ΕΚΠΑ
mpournh@yahoo.gr

Περίληψη

Η συγγραφέας της παιδικής λογοτεχνίας Άλκη Ζέη έλαβε μέρος σε σημαντικά γεγονότα της εποχής της και βίωσε κομβικές στιγμές της ελληνικής και παγκόσμιας ιστορίας. Ζώντας με την οικογένειά της ως πολιτική πρόσφυγας στην πρώην Σοβιετική Ένωση, η Ζέη άντλησε υλικό για να συγγράψει δύο από τα δημοφιλή μυθιστορήματά της για παιδιά και εφήβους αντίστοιχα, *Ο θείος Πλάτων* (1975) και *Κοντά στις ράγες* (1977). Στο μυθιστόρημα *Ο θείος Πλάτων* μέσα από μία οικογένεια πολιτικών προσφύγων οι μικροί αναγνώστες μαθαίνουν για την ζωή σε μία ξένη χώρα την εποχή εκείνη και πολλές πληροφορίες για την πλούσια πολιτιστική της παράδοση. Στο εφηβικό μυθιστόρημα *Κοντά στις ράγες* η δεκάχρονη Σάσενκα μεγαλώνει μαθαίνοντας πολλά πράγματα για τον άδικο κόσμο που ζει στην προεπαναστατική Ρωσία και την ανάγκη να αγωνιστεί για να αλλάξει ο κόσμος.

Λέξεις-κλειδιά: Άλκη Ζέη, Σοβιετική Ένωση, Ρωσία, παιδικό βιβλίο, αναπαραστάσεις

Abstract

The author of children's literature Alki Zei took part in crucial events of her time and experienced pivotal moments in Greek and world history. Living with her family as political refugees in the former Soviet Union, Zei drew on material to write two of her most famous novels for children and teenagers: *Uncle Plato* (1975) and *Close to the Rails* (1977). In the novel *Uncle Plato*, young readers learn about life in a foreign country at that time and are provided with a lot of information about its rich cultural tradition through the everyday life of a family of Greek political refugees. In the teenage novel *Close to the Rails*, ten-year-old Sashenka grows up realising many things about the unjust world she lives in during the pre-revolutionary era in tsarist Russia and the need to fight to change the world.

Keywords: Alki Zei, Soviet Union, Russia, children's book, representations

Η σχέση της Άλκης Ζέη με την Σοβιετική Ένωση

Η ζωή της Άλκης Ζέη υπήρξε πολυδαίδαλη και περιπετειώδης. Σε νεαρή ηλικία η συγγραφέας λαμβάνει μέρος στην *Εθνική Αντίσταση* (1941-1944) (Ζέη, 2013, σσ. 165-166). Κατά την διάρκεια του *Εμφυλίου Πολέμου* (1946-1949) τάσσεται μαζί με τον μετέπειτα σύζυγό της, σκηνοθέτη Γιώργο Σεβαστίκογλου, στο πλευρό του Δημοκρατικού Στρατού (Ζέη, 2017, σσ. 197-199). Με το τέλος του Εμφυλίου, η Ζέη κρύβεται σε φιλικά και συγγενικά σπίτια, ώσπου να αποκτήσει διαβατήριο και να φύγει στο εξωτερικό, προκειμένου να συναντήσει στην Σοβιετική Ένωση τον σύζυγό της, που είχε ήδη καταφύγει εκεί. Το 1950 ταξιδεύει ως την Ιταλία, όπου παραμένει για δύο χρόνια δουλεύοντας μέχρι να της χορηγηθεί βίζα (Ζέη-Νιάρχος, 2016, σσ. 8-9).

Στην Σοβιετική Ένωση τα πράγματα δεν είναι ρόδινα. Από τη Μόσχα η Ζέη οδηγείται στην σοβιετική δημοκρατία του Ουζμπεκιστάν και στην πρωτεύουσα Τασκένδη, όπου ζουν και άλλοι Έλληνες πολιτικοί πρόσφυγες (Ζέη-Νιάρχος, 2016, σ. 11). Στην Τασκένδη η συγγραφέας κάνει μαθήματα ρωσικής γλώσσας με έναν συνταξιούχο Ρώσο καθηγητή και το *Κομμουνιστικό Κόμμα* την επιλέγει να εργαστεί στη Μόσχα ως εκφωνήτρια στο ραδιόφωνο για τους Έλληνες πολιτικούς πρόσφυγες. Της προσφέρουν, επίσης, την δυνατότητα να σπουδάσει, όπου θέλει. Η Ζέη επιλέγει να σπουδάσει στο *Κινηματογραφικό Ινστιτούτο* στο τμήμα σεναριογραφίας (Βιογραφικό Ζέη, 2023/Ζέη-Νιάρχος, 2016, σ. 11). Ανάμεσα στους συμφοιτητές της είναι και ο μετέπειτα κορυφαίος σκηνοθέτης, Αντρέι Ταρκόφσκι. Στην Μόσχα γεννιούνται και τα δύο παιδιά της συγγραφέα.

Οι αναμνήσεις της από την ζωή στην σοβιετική πρωτεύουσα θα αποτελέσουν την έμπνευση για δύο από τα παιδικά βιβλία που θα γράψει αργότερα, τον *Θείο Πλάτωνα* και το *Κοντά στις ράγες*. Ο *Θεός Πλάτων*, ένα μυθιστόρημα για παιδιά ηλικίας περίπου 8-12 ετών, γραμμένο λίγο μετά την *Μεταπολίτευση* το 1975, αναφέρεται στην ζωή μιας οικογένειας πολιτικών προσφύγων στην Μόσχα. Τα παιδιά, γεννημένα και μεγαλωμένα στην Σοβιετική Ένωση έχουν προσαρμοστεί στον τρόπο ζωής της χώρας, πηγαίνουν σχολείο και έχουν τους φίλους τους: *-Κι εσείς τι είσαστε; ρωτάω την Ειρήνη. -Έλληνες, μου απαντάει, μα εμείς τα παιδιά γεννηθήκαμε εδώ. -Πού εδώ; -Στη Μόσχα. -Κι η Μόσχα δεν είναι Ελλάδα;* (Ζέη, 2011, σ. 11). Παράλληλα, οι γονείς τους και ο θεός Πλάτων με τα δώρα και τα γράμματα που τους στέλνει, λειτουργούν ως συνδετικός κρίκος με την μητέρα-πατρίδα. Από τα δώρα του θείου Πλάτωνα ξεχωρίζει ένα λούτρινο γαϊδουράκι με μία καραμέλα για καρδιά, το οποίο πρωταγωνιστεί στο μυθιστόρημα και παίρνει το όνομα του θείου. Τα παιδιά νοσταλγούν την πατρίδα που δεν έχουν γνωρίσει και αδημονούν για την επιστροφή: *...όταν θα πάμε στην Ελλάδα...* (Ζέη, 2011, σ. 23). Η συγγραφέας δεν παραλείπει να δώσει χαρακτηριστικές λεπτομέρειες για την ζωή στην Μόσχα, το εκπαιδευτικό σύστημα, καθώς και την ρωσική λαϊκή παράδοση: *-Τώρα παίζε σαν στο σπίτι σου, όσο να ψήσω τα μπλινί...* (Ζέη, 2011, σ. 32).

Το μυθιστόρημα *Κοντά στις ράγες* (1977) αποτελεί ελεύθερη ανάπλαση ενός παλιότερου μυθιστορήματος για παιδιά της Αλεξάνδρα Μπρουστάιν με τίτλο *Ο δρόμος*

που ξανοίγεται μπροστά. (Ζέη, 2011β, σσ. 8-9). Η εκδοχή της Άλκης Ζέη απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας 12 ετών και πάνω και εφήβους. Πρωταγωνιστεί η δεκάχρονη Σάσενκα (ρωσικό υποκοριστικό του ονόματος Αλεξάνδρα), που ζει σε μια επαρχιακή ρωσική πόλη στις αρχές του 20ού αιώνα. Η Σάσενκα θαυμάζει τον γιατρό πατέρα της, που τον αποκαλεί χαϊδευτικά *Σουσάμη*, γιατί βοηθάει τους συνανθρώπους του. Μέλος μίας ευκατάστατης οικογένειας και μοναχοπαίδι, η Σάσενκα μορφώνεται στο σπίτι με δασκάλους και καθηγητές ξένων γλωσσών: *Είμαι μοναχοκόρη. Μια πλήξη σκέτη. Δεν έχω ούτε με ποιον να παίζω ούτε να τσακωθώ* (Ζέη, 2011β, σ. 11). Σταδιακά, ο πατέρας της αρχίζει να ευαισθητοποιείται κοινωνικά και πολιτικά οργανώνοντας αντίστοιχες συζητήσεις στο σπίτι, αν και απαγορεύεται από το τσαρικό καθεστώς. Επιτρέπει και στην κόρη του να συμμετέχει παρά τις αντιρρήσεις της μητέρας της. Αποφασίζει να την στείλει στο σχολείο, όπου η Σάσα κάνει φίλες και γνωρίζει καλύτερα τον κόσμο ήδη από τις εισαγωγικές εξετάσεις: *Εμένα μ' αφήσανε μαζί με άλλες έξι. Μόνο εγώ είμαι Ρωσίδα. Οι τέσσερις είναι Εβραίες, οι δύο Πολωνέζες. -Σ' αφήσανε με τις αλλόθρησκες! μου λέει πειραχτικά η Ρίτα. -Πώς τις είπες;* (Ζέη, 2011β, σ. 99) Μαζί με τις φίλες της αντιστέκονται στην αυταρχική διευθύντρια και διαβάζουν απαγορευμένα βιβλία. Ένας πολιτικοποιημένος, ακτιβιστής φοιτητής, ο Βαλόντια, μιλά στα κορίτσια για το άδικο καθεστώς στη Ρωσία, την κοινωνική καταπίεση και τις διακρίσεις. Στο τέλος του βιβλίου, η δωδεκάχρονη, πια, Σάσενκα είναι έτοιμη να αγωνιστεί για έναν καλύτερο κόσμο.

Το ιστορικό μυθιστόρημα

Ως ιστορικό μυθιστόρημα ορίζεται η λογοτεχνική αφήγηση εκείνη που αναφέρεται σε παλαιότερες χρονικές περιόδους, με χρονική απόσταση ικανή από τα περιγραφόμενα γεγονότα, που να επιτρέπει στον συγγραφέα να τοποθετηθεί αντικειμενικά (Fleishman, 1971, σσ. 3-4). Μεταφέρει το ιδιαίτερο κλίμα της εποχής και του τόπου της εκτυλισσόμενης υπόθεσης (Σαχίνης, 1957, σ. 28) και περιγράφει περασμένα έθιμα, νοοτροπίες και τρόπους σκέψης (Χουρμούζιος, 1979, σ. 266). Η αναπαράσταση μιας εποχής αποτελεί ένα πολύ κοπιαστικό και χρονοβόρο έργο για το οποίο ο συγγραφέας εργάζεται, συνήθως, επί χρόνια (Καλλέργης, 1999, σ. 104). Πρέπει να σέβεται την αντικειμενικότητα και την αλήθεια των ιστορικών γεγονότων και τα παριστανόμενα πρόσωπα, ακόμη και αν είναι φανταστικά, να ακολουθούν παρόμοια γραμμή (Κοντολέων, 1988, σ. 110).

Στην Ελλάδα η παράδοση του ιστορικού μυθιστορήματος είναι εξαιρετικά ισχυρή. Ήδη από τα πρώτα χρόνια δημιουργίας του νεοελληνικού κράτους εμφανίζονται τα πρώτα ιστορικά μυθιστορήματα με θέματα από την αρχαιότητα, το Βυζάντιο, την Τουρκοκρατία κτλ. (Σαχίνης, 1957, σ. 67 Αναγνωστόπουλος, 2000, σσ. 118-119). Γνωρίζει μεγάλη άνθηση την δεκαετία του '50 και '60 με την παράδοση να συνεχίζεται ισχυρή ως σήμερα με συγγραφείς όπως η Ρέα Γαλανάκη, η Μάρω Δούκα, ο Ισίδωρος Ζουργός, ο Νίκος Θέμελης και άλλοι.

Οι Ricoeur (1990) και White (1987) υποστηρίζουν ότι στα ιστορικά μυθιστορήματα η πραγματικότητα των ιστορικών γεγονότων ανακατασκευάζεται από τον συγγραφέα. Γι' αυτό έχουμε μία δεύτερη ανάγνωση των γεγονότων που ανταποκρίνεται στα κριτήρια της μυθοπλασίας. Αυτό παράγει μία νέα αλήθεια ερμηνευμένη και κατασκευασμένη αποκλειστικά από το συγγραφέα. Έτσι, έχουμε δύο επίπεδα που συνυπάρχουν: το παρελθόν της διαδικασίας της γραφής και το παρόν της ανάγνωσης του κειμένου. Διαβάζουμε, δηλαδή, μία διήγηση για γεγονότα του παρελθόντος και την κρίνουμε με τους όρους του παρόντος. Ωστόσο, ο συγγραφέας του ιστορικού μυθιστορήματος οφείλει να σέβεται τα ιστορικά γεγονότα, να μην τα παραποιούν ή να τα εξωραΐζουν (Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, 1987, σσ. 26-27).

Το ιστορικό παιδικό-εφηβικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα

Το ιστορικό μυθιστόρημα συνιστά την δημοφιλέστερη κατηγορία παιδικού και εφηβικού μυθιστορήματος στην Ελλάδα λόγω του μακρού ιστορικού παρελθόντος και της έντονης ανάγκης των σύγχρονων Ελλήνων να συνδεθούν με την πλούσια ιστορική κληρονομιά τους και την Ευρώπη. Η συνήθης θεματολογία των μυθιστορημάτων αυτών προέρχεται από την κλασική αρχαιότητα, το Βυζάντιο και την Ελληνική Επανάσταση. Η επτάχρονη *Δικτατορία των Συνταγματαρχών* (1967-1974) και η εποχή της *Μεταπολίτευσης* (1974) τίθενται ως ορόσημα, όχι μόνο για το ιστορικό παιδικό-εφηβικό μυθιστόρημα, αλλά και για την ελληνική παιδική-εφηβική λογοτεχνία.

Από το 1974 και μετά οι Έλληνες συγγραφείς της παιδικής λογοτεχνίας αρχίζουν να γράφουν για πιο πρόσφατα ιστορικά γεγονότα, γεγονότα που συνδέονται με τις προσωπικές τους αναμνήσεις και τις εθνικές περιπέτειες της χώρας. Τα περισσότερα βιβλία αναφέρονται στην ζοφερή περίοδο της *Ναζιστικής Κατοχής* (1941-1944), όπου η πλειοψηφία των συγγραφέων της εποχής ήταν παιδιά και μεταφέρουν διηγήσεις βασισμένες στις παιδικές τους αναμνήσεις (Κατσίκη-Γκίβαλου, 2015). Θα ακολουθήσουν αθρόες εκδόσεις για την ταραγμένη δεκαετία του 1960 και την *Δικτατορία*. Συγγραφείς όπως η Άλκη Ζέη και η Ζωρζ Σαρή θα πρωτοπορήσουν στις θεματικές τους επιλογές. Η Άλκη Ζέη θα γράψει το μοναδικό βιβλίο για την ζωή των εξόριστων πολιτικών Ελλήνων προσφύγων στις πρώην Ανατολικές χώρες, τον *Θείο Πλάτωνα* (1975) (Κατσίκη-Γκίβαλου, 2015). Στην Ζέη ανήκει, επίσης, το πρώτο ελληνικό παιδικό ιστορικό βιβλίο χωρίς αναφορά στην ελληνική ιστορία, το *Κοντά στις ράγες* (1977), το οποίο αναφέρεται στην προεπαναστατική Ρωσία.

Και στα δύο μυθιστορήματα τα ιστορικά γεγονότα-πρόσφατα και παλιότερα-παρουσιάζονται σε συνάρτηση με τον μικρόκοσμο των παιδιών και της οικογένειας, ώστε να κατανοούνται από τα παιδιά και τους εφήβους ευκολότερα, σαν μέρος της ζωής μιας οικογένειας σε μία πραγματικότητα που μοιάζει με την καθημερινότητά τους. Η αφήγηση είναι πρωτοπρόσωπη. Η σημασία του αυτοβιογραφικού λόγου στο μυθιστόρημα αποτελεί μία σύγχρονη τάση που μετατοπίζει το βάρος από την επίσημα καταγεγραμμένη ιστορία στο προσωπικό βίωμα των ιστορικών γεγονότων αναδεικνύοντας άγνωστες ως τώρα πλευρές της ιστορίας μέσα από την προσωπική

ματιά ενός ανθρώπου να συμπληρώνει την επιστημονική και ομαδική της θέαση (Αμπατζοπούλου, 1998: σ. 101 Le Goff, 1998: σσ. 140-145 Κατσίκη-Γκίβαλου, 2015).

Θείος Πλάτων (1975)

Αξιοποιώντας μία σειρά από αυτοβιογραφικά στοιχεία, η Άλκη Ζέη αφηγείται την ζωή των δύο μικρών παιδιών μίας οικογένειας Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Μόσχα στα μέσα του 20ού αιώνα. Η αφήγηση πραγματοποιείται μέσα από την πρωτότυπη οπτική ενός λούτρινου παιχνιδιού, ενός γαϊδουριού, που τους έχει χαρίσει στα παιδιά ο θείος τους Πλάτων από την Ελλάδα. Ο Πλάτων συνομιλεί με τα παιδιά, τον Γιάννη και την Ειρήνη, μέσω της φαντασίας των παιδιών. Ο *ανθρωπομορφισμός*, η απόδοση ανθρώπινων ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών σε ζώα και άψυχα αντικείμενα είναι συνηθισμένη αφηγηματική μέθοδος σε έργα που απευθύνονται σε παιδιά μικρότερης ηλικίας (Πουρνή, 2019). Ταυτόχρονα παρατίθενται από την συγγραφέα πολλά βασικά στοιχεία γνώσεων για την Σοβιετική Ένωση και τον ρωσικό λαϊκό πολιτισμό.

Εικόνες από την Σοβιετική Ένωση και την Ρωσία

Η συγγραφέας αξιοποιεί την ιστορία σε δύο επίπεδα: της περιγραφής της καθημερινότητας σε μία ξένη χώρα και εικόνων από την ζωή εκεί με τα ήθη και τις συνήθειες του λαού. Στις πρώτες σελίδες μαθαίνουμε για τα μέλη της οικογένειας και πως ζουν στην τότε Σοβιετική Ένωση, η οποία έχει πρωτεύουσα την Μόσχα. Λίγο παρακάτω η συγγραφέας αναφέρεται στην σπουδαία χορεύτρια του ρωσικού μπαλέτου Γκαλίνα Ουλάνοβα και το καλλιτεχνικό πατινάζ, δημοφιλές άθλημα στην χώρα και μέρος της κουλτούρας της. Η Ουλάνοβα υπήρξε πρίμα μπαλαρίνα των μπαλέτων Κίροφ και Μπαλσόι από το 1944 ως το 1962 που αποσύρθηκε. Ταυτιζόταν σχεδόν απόλυτα με τους ρόλους που ερμήνευε και νίκησε, σχεδόν, τον χρόνο χορεύοντας ως την ηλικία των 50 ετών (Τουλάτου, 2008). Το καλλιτεχνικό πατινάζ αποτελεί ένα από τα δημοφιλή αθλήματα τόσο στην Σοβιετική Ένωση όσο και στην Ρωσία με ρεκόρ μεταλλίων και πρωταθλητών (ιστοσελίδα ISU, 2023) που ευνοήθηκε ιδιαίτερα από ένα ακόμη τυπικό χαρακτηριστικό της χώρας αυτής του Βορρά, τις χιονοπτώσεις με το χιόνι να καλύπτει τα πάντα για πολλούς μήνες.

Σε επόμενο κεφάλαιο, ο Γιάννης και η Ειρήνη γνωρίζουν μία γιαγιά. Την φωνάζουν *μπάμπουσκα*, όπως λέγεται η γιαγιά στα ρωσικά. Η *μπάμπουσκα* φωνάζει τα παιδιά με τα ρωσικά υποκοριστικά των ονομάτων τους, Βάνια και Ίρα. Ο Πλάτων επιθυμεί να ήταν στην Ελλάδα και να κυλιόταν σε ένα λιβάδι, όπως κάνουν όλα τα γαϊδούρια στην Ελλάδα. Όμως, ο *Εμφύλιος πόλεμος*, ο χειρότερος πόλεμος όλων, ανάγκασε την οικογένεια να καταφύγουν ως πρόσφυγες στην Σοβιετική Ένωση. Παράλληλα, μαθαίνουμε για το αγαπημένο παιχνίδι των παιδιών στην Σοβιετική ένωση να κυλούν με το έλκηθρο στο χιόνι. Μετά το παιχνίδι η *μπάμπουσκα* φτιάχνει στα παιδιά παραδοσιακές τηγανίτες *μπλινί*. Στο σπίτι της *μπάμπουσκα* τα παιδιά μαθαίνουν, επίσης, για το *σαμοβάρι*, το παραδοσιακό ρωσικό σκεύος στο οποίο οι Ρώσοι παρασκευάζουν το *τσάι*, ένα ρόφημα με εξαιρετικά υψηλή δημοφιλία στην χώρα. Το *σαμοβάρι* έχει ευρωπαϊκή και βορειοαμερικανική προέλευση, αλλά πουθενά δε γνώρισε

την εξάπλωση και εξέλιξη που είχε στην Ρωσία (Yoder, 2009, σ. 11). Κάθε κομψό ρωσικό σπιτικό έπρεπε να διαθέτει το δικό του σαμοβάρι (Yoder, 2009, σ. 12 Πούσκιν, *Ευγένιος Ονέγκιν*, 1823-30). Η ευρύτερη εξάπλωση του σαμοβαριού στην Ρωσία ξεκινά την δεκαετία του 1770 (Smith & Christian, 1984, σ. 240). Η τεϊοποσία ως πάγια εθνική συνήθεια των Ρώσων καθιερώνεται προς τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και θεωρούν ότι τους συνδέει με τον ευρωπαϊκό πολιτισμό (Yoder, 2009, σ. 21). Ο Πούσκιν ανήγαγε το σαμοβάρι και το τσάι σε σύμβολα του ρωσικού πολιτισμού στο έργο του πιστεύοντας ότι θα μπορούσε να βοηθήσει ακόμη και στον εκπολιτισμό των άγριων λαών του Καυκάσου (*Ευγένιος Ονέγκιν*, 1823-30, *Ταξίδι στο Ερζερούμ*, 1835). Η παραδοσιακή ρωσική σόμπα, μία θερμαντική εγκατάσταση μεγάλων διαστάσεων στα ρωσικά χωριάτικα σπίτια, τις *ίζμπες*, υπάρχει στο σπίτι της μπάμπουσκα και αποτελούσε την ζωτική εστία για εκατομμύρια ανθρώπους που πάλευαν για την επιβίωση μέσα στους αιώνες (Parthè, 1992, σ. 8). Η ρωσική σόμπα χρησιμοποιούνταν τόσο για την θέρμανση όσο και για το μαγείρεμα, είχε ευρωπαϊκή προέλευση (Smith & Christian, 1984, σσ. 13-16 Struyk & Angelici, 2007) και αναφέρεται σε πολλά έργα της ρωσικής λογοτεχνίας ως ιδιαίτερο γνώρισμα του ρωσικού λαϊκού πολιτισμού (Lewis, 1976).

Η Ίρα με τις φίλες της θέλουν να παίξουν την μονομαχία του περίφημου Ρώσου ποιητή Αλεξάντρ Πούσκιν με τον Γάλλο αξιωματικό που διεκδικούσε την σύζυγό του. Ο Βάνια, που μπαίνει στο δωμάτιο, θα παίξει τον Πούσκιν. Η μονομαχία λήγει με τον σοβαρό τραυματισμό του ποιητή, που θα πεθάνει μετά από λίγες ημέρες (Figes, 2006: σσ. 120-126). Αναφέρεται και η *τάιγκα*, το χαρακτηριστικό δάσος της σιβηρικής τούνδρας. Τα παιδιά με τους φίλους τους επισκέπτονται το παλάτι των πριονιέρων. Στο ίδιο κεφάλαιο γίνεται αναφορά από τον Πλάτωνα στην *Ρωσική Επανάσταση* (1917). Ο Πλάτωνας μαθαίνει για την ηρωική αντίσταση των Σοβιετικών στον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και έχασε τους γιους της η μπάμπουσκα. Επισκέπτονται την *ντάτσα* μίας οικογενειακής φίλης, τα παραδοσιακά ρωσικά εξοχικά σπίτια: επρόκειτο για ένα ξύλινο διάφορο σπίτι με μία βεράντα να το περιβάλλει παντού. Οι πιο πλούσιοι πρόσθεταν ρωμαϊκές ασπίδες και κίονες Εκεί ασχολούνταν με τις παραδοσιακές ρωσικές ασχολίες, όπως η συλλογή μανιταριών, η παρασκευή μαρμελάδων, να πίνουν τσάι από το σαμοβάρι, το κυνήγι (Figes, 2006: σσ. 155-156/Struyk & Angelici, 2007). Εκεί θα μάθουν για την σκυλίτσα *Λάικα*, το πρώτο ζώο που ταξίδεψε στο διάστημα.

Τον Σεπτέμβριο η Ίρα πηγαίνει για πρώτη φορά στο σχολείο. ο Πλάτων περιγράφει τον πανηγυρικό χαρακτήρα που παίρνει η μέρα στην Σοβιετική Ένωση. Την 1^η Σεπτεμβρίου, πρώτη ημέρα του σχολικού έτους, ένα αγόρι της 11^{ης} τάξης σηκώνει στους ώμους του ένα κορίτσι της 1^{ης} τάξης, που χτυπά το πρώτο κουδούνι της χρονιάς. Όλοι οι μαθητές προσέρχονται καλοντυμένοι κρατώντας ένα μπουκέτο λουλούδια και τους υποδέχονται ο διευθυντής και οι δάσκαλοι. Οι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων απαγγέλουν ποιήματα και τραγουδούν για τους καινούργιους μαθητές (Κατιούσα, 2019). Η οικογένεια ετοιμάζεται να επιστρέψει στην Ελλάδα γιατί ξαναήρθε η δημοκρατία (*πτώση Χούντας των Συνταγματαρχών* τον Ιούλιο του 1974). Οι

συμμαθητές της Ίρα έρχονται μαζί με την δασκάλα της στο αεροδρόμιο να την αποχαιρετήσουν. Η δασκάλα δίνει τιμής ένεκεν στην Ίρα το κόκκινο μαντίλι του πιονιέρου της τάξης.

Κοντά στις ράγες (1977)

(Ιστορικό πλαίσιο)

Το 1881 δολοφονείται από παράνομη επαναστατική ομάδα *Ναρόντικων*, ο τσάρος Αλέξανδρος Β΄. Ο διάδοχος του, Αλέξανδρος Γ΄, αποδεικνύεται τυραννικός και αυταρχικός ηγεμόνας. Μία νέα γενιά μορφωμένων νέων και γυναικών ζητά δικαιώματα και ελευθερίες. Το 1891-1892 η χώρα πλήττεται από σοβαρό λιμό, όπου μισό εκατομμύριο άνθρωποι έχασαν την ζωή της. Στις αρχές του 20ού αιώνα η Ρωσική Αυτοκρατορία βρίσκεται σε μία κρίσιμη καμπή της ιστορίας της. Ο τσάρος Νικόλαος Β΄ διατηρεί την παντοδυναμία του αυξάνοντας συνεχώς τα μέτρα καταστολής. Το μεγαλύτερο ποσοστό των εκτάσεων γης ανήκει στην αριστοκρατία που αντιστοιχεί περίπου σε ένα ελάχιστο ποσοστό του γενικού πληθυσμού. Οι περισσότεροι κάτοικοι απασχολούνται ως γεωργοί στις εκτάσεις των μεγαλογαιοκτημόνων ή σε δικά τους κατακερματισμένα, άγονα κομμάτια γης. Στις μεγάλες πόλεις υπάρχει η εναλλακτική του βιομηχανικού εργάτη σε απάνθρωπες συνθήκες. Ο ρωσικός λαός ξεσηκώνεται πιεσμένος από τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης και τις αυθαιρεσίες της δεσποτικής τσαρικής εξουσίας. Οι ταραχές κορυφώνονται μετά την ήττα της Ρωσίας στον *Ρωσοϊαπωνικό πόλεμο* (1904-1905). Τον Ιανουάριο του 1905 οι δυνάμεις του Τσάρου πνίγουν στο αίμα ειρηνική διαδήλωση άοπλων εργατών. Η ημέρα αυτή έμεινε στην ιστορία ως *Ματωμένη Κυριακή*. Άμεση συνέπεια υπήρξε μία σειρά απεργιών στον στρατό και ανταρσιών στον στόλο που οδήγησαν στο *Μανιφέστο της 17^{ης} Φεβρουαρίου 1905* με φιλελεύθερα αιτήματα. Από τα κυριότερα αιτήματα που αποδέχτηκε ο τσάρος την *Δούμα*, έστω και με συμβουλευτικό ρόλο αρχικά (Galeotti, 2022, σσ. 128-137 Wellman, 2022, σσ. 81-96).

Ανάλυση του μυθιστορήματος

Στο ιστορικό- εφηβικό μυθιστόρημα *Κοντά στις ράγες* (1977) η Άλκη Ζέη μεταφέρει τον αναγνώστη στη τσαρική Ρωσία των αρχών του 20ού αιώνα. Η δεκάχρονη Σάσενκα είναι το μοναχοπαιδί ενός ευκατάστατου γιατρού και ζει μία ευτυχισμένη και ήσυχη ζωή στην επαρχιακή Ρωσία. Η αφήγηση γίνεται από το ίδιο το κορίτσι, το οποίο στο πρώτο κεφάλαιο περιγράφει το όνειρο να ταξιδέψει τόσο μακριά ως εκεί που τελειώνουν οι ράγες του τρένου κοντά στις οποίες βρίσκεται το σπίτι της. Βαριέται να παίζει συνεχώς μόνη της και θα ήθελε να έχει αδέρφια. Αποκαλεί χαϊδευτικά τον πατέρα της *Σουσάμη* και εκείνος την λέει *Κουκούτσι*. Την αγαπά και της εξηγεί όσα ρωτάει με τρόπο που να καταλαβαίνει. Δέχεται να θεραπεύσει από τους πάμπλουτους Σαμπάνοφ ως τον πιο φτωχό κάτοικο της περιοχής. Όταν οι κόρες του Σαμπάνοφ και φίλες της Σάσενκα θα μιλήσουν άσχημα σε μία βόλτα με την άμαξα για κάποιους φτωχούς κατοίκους, η Σάσενκα θα αρχίσει να συνειδητοποιεί πως δεν είναι τόσο καλά

κορίτσια, όσο πίστευε. Το γεγονός πως η πλειοψηφία των εκατομμυρίων κατοίκων της Ρωσικής Αυτοκρατορίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και τις αρχές του 20ού επιβίωνε δύσκολα καθημερινά, μαρτυρείται χωρίς αμφιβολία από τα ιστορικά δεδομένα. Οι περισσότεροι, φτωχοί γεωργοί και κτηνοτρόφοι, είχαν από ελάχιστο ως μηδενικό εισόδημα και η επιβίωση κάποιες φορές απαιτούσε να έχουν και την τύχη με το μέρος τους (Lindert & Nafziger, 2014).

Στο ταξίδι της επιστροφής με τον πατέρα της, η Σάσενκα αντιλαμβάνεται ακόμη καλύτερα τις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης που αντιμετωπίζει ο περισσότερος κόσμος και την πολύτιμη βοήθεια που προσφέρει σε αυτούς τους ανθρώπους ο πατέρας της. Η εντύπωση αυτή ενισχύεται και από την επίσκεψή της στο σπίτι της κόρης του ντόπιου ενεχυροδανειστή. Στην συνέχεια, γνωρίζει δύο αδέρφια που υποφέρουν από ασθένειες λόγω της φτώχειας. Ο πατέρας της διώχνει τη Γερμανίδα δασκάλα της Σάσενκα που της διδάσκει μικροαστικά ήθη και προκαταλήψεις. Ήταν γνωστή η εχθρότητα των προεπαναστατικών ομάδων προς τα μικροαστικά ήθη και την υποκρισία της αστικής κοινωνίας, την οποία θεωρούσαν ότι ευθυνόταν σε μεγάλο βαθμό για τη δυστυχία των ανθρώπων. Χαρακτηριστική είναι η επαναστατική γλώσσα στο μανιφέστο της καλλιτεχνικής πρωτοποριακής ομάδας των *Φουτουριστών* με τίτλο *Ένα χαστούκι στα μούτρα του κοινού γούστου* (1912) στην κατάληξή του: *...Και αν για την ώρα στις γραμμές σας μένουν σφραγίδες της «κοινής λογικής» και του «καλού γούστου», μέσα τους ήδη ανασκிரτούν για πρώτη φορά οι Αυγές της Επερχόμενης Ομορφιάς του αφηρημένου, παραγωγικού Λόγου.* Ο πατέρας προσλαμβάνει μία καινούργια δασκάλα γερμανικών που είναι απολύτως τυπική. Επιπρόσθετα, προσλαμβάνει, για να βοηθήσει την κόρη του στην αριθμητική, τον φωτισμένο νέο μαθηματικό Πάβελ Γκριγκόροβιτς, τον οποίο η Σάσενκα αποκαλεί *Φεγγάρη Φεγγάροβιτς* λόγω του στρογγυλού του προσώπου. Ο Πάβελ Γκριγκόροβιτς είχε συλληφθεί παλιότερα εξαιτίας των φιλελεύθερων απόψεων και της αντικαθεστωτικής δράσης του. Οι διώξεις προσώπων στην Ρωσία για την επαναστατική τους δράση αποτελούν ένα συνηθισμένο, μέχρι τις μέρες μας, φαινόμενο. Οι σωφρονιστικές αποικίες στην Σιβηρία, που αργότερα θα γίνονταν ευρύτερα γνωστές ως *γκουλάγκ*, τρώμαζαν κάθε πολίτη. Ταυτόχρονα, όμως, οι επαναστάτες της εποχής εκείνης υπερηφανεύονταν για τη θητεία τους στη φυλακή σαν δείγμα ηρωισμού και αγωνιστικότητας.

Η επίσκεψή της στο σπίτι του κτηνίατρου Ιβάν Πάβλοβιτς, με όλα τα ζώα που φιλοξενεί, μαγεύει την Σάσενκα. Μία νέα κοπέλα από τη Γαλλία, η μαντζαζέλ Πολίν, γίνεται η νέα νταντά της Σάσενκα. Εν τω μεταξύ, ξεσπά απεργία στο εργοστάσιο των Σαμπάνοφ. Η Σάσενκα δίνει εξετάσεις για το *Ινστιτούτο* (σχολείο θηλέων), καθώς τα κορίτσια τότε στην Ρωσία μπορούσαν να πάνε στο σχολείο μετά την ηλικία των 10 ετών. Η θέση των γυναικών στην προεπαναστατική εποχή δεν είχε βελτιωθεί ιδιαίτερα από την εποχή των Ρως του Κιέβου, όπως σχεδόν και στον υπόλοιπο κόσμο. Οι γυναίκες στην αριστοκρατία και τις λαϊκές τάξεις είχαν καθήκον να ασχολούνται με το νοικοκυριό και την ανατροφή των παιδιών. Οι γυναίκες των λαϊκών τάξεων ήταν, επίσης, επιφορτισμένες με αγροτικές εργασίες και τη φροντίδα των ζώων, εργαζόμενες

σκληρά υπό αντίξοες συνθήκες. Οι γυναίκες της αριστοκρατίας είχαν κληρονομικά δικαιώματα στην περιουσία, αν χήρευαν, σε περίπτωση που φυλακίζονταν και ήταν χριστιανές -η θρησκεία έπαιζε παντού σπουδαίο ρόλο την περίοδο αυτή- (Yukina, 2019). Σύμφωνα με έρευνα (Kenez, 1982) μόνο το 13,1% των γυναικών ήξερε να διαβάζει στην ρωσική επικράτεια το 1897. Ωστόσο, την προεπαναστατική περίοδο παρατηρείται αυξημένο ενδιαφέρον για τη βελτίωση και επέκταση της εκπαίδευσης στην τσαρική Ρωσία με ίδρυση νέων κοινοτικών σχολείων με αυξημένη φοίτηση των κοριτσιών, καθώς και την ίδρυση συλλόγων γονέων και κηδεμόνων (Cherkashov et al., 2019 Magsumov, 2017).

Στο σχολείο η Σάσενκα δίνει εξετάσεις μαζί με κορίτσια που κατάγονταν από μειονότητες (Πολωνές, Εβραίες κ.λπ.), σημάδι ότι δε θεωρούσαν πως προέρχεται από οικογένεια με κοινωνική και οικονομική δύναμη. Οι διώξεις των εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων αποτελούσε μία από τις βασικές μεθόδους του τσαρικού καθεστώτος στα πλαίσια της ομογενοποίησης του πληθυσμού της αυτοκρατορίας. Σε πολλές περιοχές, όπως στις Βαλτικές χώρες και την Πολωνία, εφαρμόζονταν συστηματική πολιτική *εκρωσισμού* μέσω διώξεων, εκτοπισμών κ.λπ. (Weeks, 2004 Goldberg, 2015, σσ. 8-23). Οι Εβραίοι είναι μία από τις εθνικές ομάδες που διώχθηκαν απηνώς στην προεπαναστατική Ρωσία. Μετά την εκτέλεση του τσάρου Αλέξανδρου Β' το 1881 και την άνοδο στον θρόνο του γιου του, Αλέξανδρου Γ', την διετία 1881-1882 σημειώθηκαν επιθέσεις εναντίον των Εβραίων σε πάνω από 200 συνοικισμούς στην χώρα (Basok & Benifand, 1993, σ. 15 Lambroza, 1987, σσ. 256-59). Τον Μάιο του 1882 θεσμοθετούνται οι *Προσωρινοί Κανονισμοί* για να ρυθμιστεί το ζήτημα του εβραϊκού πληθυσμού. Έμειναν σε ισχύ ως το 1917 (Lowe, 1993, σ. 66 Wellman, 2022, σσ. 85-86). Την δεκαετία του 1880-1890 ακολούθησε περιορισμός του αριθμού εισαγωγής των Εβραίων στα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και η εκδίωξη τους από τα μεγάλα αστικά κέντρα, όπως η Μόσχα, η Αγία Πετρούπολη, το Χάρκοβο (Lowe, 1993, σσ. 70-75). Η νομοθεσία του 1882 το 1897 φάνηκε ως είχε φέρει αποτελέσματα (Schwarz, 1952, σσ. 10-11). Το 1903 σημειώνονται αιματηρά πογκρόμ σε πόλεις της αυτοκρατορίας με δεκάδες νεκρούς Εβραίους (Lambroza, 1987, σ. 266 Pinkus, 1988, σ. 29). Η εμφάνιση των πλαστών Πρωτοκόλλων της Σιών με αναφορές στην δήθεν εβραϊκή συνωμοσία για την κατάκτηση του κόσμου, οδήγησε το 1905 σε νέα *πογκρόμ* (Baron, 1964, σσ. 66-67). Ο πατέρας της την αφήνει να πηγαίνει μόνη της στο σχολείο για να ανεξαρτητοποιηθεί. Η πρώτη της φίλη θα είναι η εβραϊκής καταγωγής Έλα και αυτό έχει την σημειολογία του για την εποχή που αναφέρεται το μυθιστόρημα. Στο σχολείο έρχεται αντιμέτωπη με την ταξική κοινωνία της Ρωσίας και την υπερβολική αυστηρότητα των δασκάλων και της διευθύντριας. Απαγορεύεται τα κορίτσια με διαφορετική καταγωγή να μιλούν την γλώσσα τους ακόμη και στα διαλείμματα. Η Σάσενκα και οι νέες φίλες της βοηθούν μία φτωχή συμμαθήτριά τους, την Κάτια, που γίνεται συχνά στόχος πειράγματος από τα άλλα κορίτσια και τους δασκάλους.

Όταν αρρωσταίνει ο τσάρος Αλέξανδρος Γ', η διευθύντρια ζητά από τις μαθήτρίες να προσευχηθούν για την ανάρρωσή του. Η δεσποινίς Πολίν πρέπει να πάει

για λίγο στο Παρίσι, όπου ζουν και πολλοί Ρώσοι πολιτικοί πρόσφυγες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο Λένιν και οι σύντροφοί του που ζούσαν εξόριστοι στην Ελβετία. Τα κορίτσια στο σχολείο διαβάζουν και ανταλλάσσουν βιβλία με ανατρεπτικό περιεχόμενο ονομάζοντας αυτήν την μυστική συναλλαγή *φτερωτή βιβλιοθήκη*. Στη Ρωσία στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα εφαρμόζεται αυστηρή πολιτική λογοκρισίας. Ήδη από το 1818 συγκροτείται επιτροπή λογοκρισίας, αρχικά για την εκπαίδευση. Τη δεκαετία του 1860 ψηφίζεται νόμος σχετικά με τα σχολικά βιβλία και τη δημοφιλή λογοτεχνία. Από το 1867 ως το 1917 όλα τα βιβλία που κατατίθεντο στις δημόσιες βιβλιοθήκες έφεραν σχετική σφραγίδα αδειοδότησης (Blium, 1998). Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Arlen Blium (1998), μόνο το 3% των βιβλίων που εκδόθηκαν αυτό το διάστημα κατατέθηκαν στις δημόσιες βιβλιοθήκες της Ρωσίας.

Στις διακοπές τα κορίτσια ξεκουράζονται και κάνουν παρέα με τον, λίγο μεγαλύτερο και με επαναστατική σκέψη, Βαλόντια. Τάσσονται στο πλευρό των εξεγερμένων φοιτητών που διεκδικούν ένα καλύτερο μέλλον. Ο γιατρός Ρογκόφ συνοδεύει την παρέα των κοριτσιών στο τσίρκο, το οποίο αποτελεί ένα σημαντικό μέρος της ρωσικής πολιτιστικής κουλτούρας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου}. Η κουλτούρα του τσίρκου επηρέασε πολύ έντονα τον κινηματογράφο σε ταινίες του Αϊζενστάιν και του Αλεξαντρόφ (Prokhorov, 2007) και στα θεατρικά έργα του Μαγιακόβσκι (*Μυστήριο-μπούφο, Κοριός, Λουτρό κ.ά.*) (Deák, 1973 Nes Kirby & Wilga, 1973). Το σπίτι του γιατρού αποτελεί πλέον *κρυφό σχολείο*, όπου οι φίλες συναντιούνται και ενημερώνονται για την σοσιαλιστική ιδεολογία. Ονειρεύονται να πάρουν το τρένο, όταν γίνουν φοιτήτριες, για τη μακρινή Αγία Πετρούπολη.

Συμπεράσματα

Η Άλκη Ζέη στα μυθιστορήματά της για παιδιά και εφήβους *Ο θεός Πλάτων* και *Κοντά στις ράγες* με αναφορές στην πρώην Σοβιετική Ένωση και την τσαρική Ρωσία μεταφέρει εικόνες από τη ζωή σε μία ξένη χώρα σε ιστορικό και γνωσιακό πλαίσιο. Η οικογένεια των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων που μένει στη Μόσχα φαίνεται προσαρμοσμένη στα δεδομένα της χώρας, ενώ παράλληλα διατηρεί επαφή με την μητέρα πατρίδα και οι γονείς μιλούν πολύ στα παιδιά για την Ελλάδα, όπου θα επιστρέψουν μια μέρα. Η Ζέη αναφέρει πληροφορίες για βασικά χαρακτηριστικά της ρωσικής πολιτιστικής παράδοσης και ζωής, όπως είναι το μπαλέτο, ο Πούσκιν, οι τηγανίτες μπλινί, η γιαγιά μπάμπουσκια. Σημαντική είναι η αναφορά στη *Ρωσική Επανάσταση* και στη γενναιότητα που επέδειξε ο ρωσικός λαός στον *Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο*.

Η ζωή της δεκάχρονης Σάσενκα στην προεπαναστατική Ρωσία στο μυθιστόρημα *Κοντά στις ράγες* αναδεικνύει το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ξέσπασε λίγα χρόνια μετά η *Ρωσική Επανάσταση*. Η Σάσενκα ζει μία αρκετά άνετη ζωή. Ωστόσο, μεγαλώνοντας αρχίζει να αντιλαμβάνεται ότι ο κόσμος γύρω της δεν είναι το ίδιο ευτυχισμένος και παλεύει καθημερινά να επιβιώσει. Υπάρχουν άνθρωποι

που πεινάνε και είναι άρρωστοι χωρίς να έχουν χρήματα να πληρώσουν για τη βασική υγειονομική περίθαλψη. Στο πλευρό της βρίσκεται πάντα ο πατέρας της που της εξηγεί τι συμβαίνει με τον κατάλληλο τρόπο. Ο κοινωνικά ευαισθητοποιημένος πατέρας της Σάσενκα γνωρίζει μέσω της δουλειάς του πολιτικοποιημένους, κυρίως, νέους που ανήκουν στους σοσιαλιστικούς κύκλους και τον φέρνουν σε επαφή με τις επαναστατικές ιδέες. Σταδιακά αφήνει και την κόρη του να παρακολουθεί αυτές τις συναντήσεις. Η Σάσενκα διαπιστώνει πως μέχρι και στο σχολείο που πηγαίνει κυριαρχεί η αδικία, εφόσον οι μαθήτριες κατηγοριοποιούνται ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση, την εθνική καταγωγή και τη θρησκεία. Μαζί με τις νέες της φίλες βοηθούν όσες συμμαθήτριές τους έχουν ανάγκη και αντιστέκονται στην αυταρχική συμπεριφορά της διευθύντριας. Τα κορίτσια ονειρεύονται το μέλλον, ενώ, παράλληλα, προετοιμάζονται ασυνείδητα για τις βαρύνουσες σημασίας ιστορικές ημέρες που θα ζήσει η χώρα τους.

Η Άλκη Ζέη αξιοποιεί με τον καλύτερο τρόπο τα ιστορικά της βιώματα στην πρώην Σοβιετική Ένωση ενσωματώνοντάς τα οργανικά στις υποθέσεις των παιδικών και εφηβικών μυθιστορημάτων της. Οι νεαροί αναγνώστες παρακολουθούν τις περιπέτειες των ηρώων γοητευμένοι από το σκηνικό πλαίσιο, στο οποίο η συγγραφέας έχει καταφέρει να εντάξει επιτυχημένα τις ιστορικές πληροφορίες και γνώσεις στην καθημερινότητα παιδιών. Έτσι, το ανάγνωσμα καθίσταται και βίωμα των αναγνωστών και ένα πολύτιμο εφόδιο για το μέλλον.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Αμπατζοπούλου, Φ. (1994). Αυτοβιογραφικός λόγος: ιστορικοί και μυθιστορηματικοί βίοι στο μυθιστόρημα εφηβείας. *Εντευκτήριο*, 28-29, σσ. 74-88.
- Αναγνωστόπουλος, Β. (2000). *Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: Οι Εκδόσεις των Φίλων.
- Βιογραφικό σημείωμα Άλκης Ζέη (2023). *Για την Άλκη*. Ανακτήθηκε στις 10/04/2023 από: <https://www.alkizei.com/gia-tin-alki/>
- Ζέη, Α. (2011α). *Ο θείος Πλάτων* (πρώτη έκδοση, 1975, Κέδρος). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ζέη, Α. (2011β). *Κοντά στις ράγες* (πρώτη έκδοση, 1977, Κέδρος). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ζέη, Α. (2013). *Με μολύβι φάμπερ νούμερο δύο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ζέη, Α. (2017). *Πόσο ακόμη θα ζήσεις, γιαγιά*; Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ζέη, Α., & Νιάρχος, Θ. (2016). *Η συνισταμένη των ανοησιών της υφηλίου*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Καλλέργης, Η. (1999). Το ιστορικό μυθιστόρημα και η σύγχρονη νεανική μας λογοτεχνία. Στο: Σοφία Χατζηδημητρίου (Επιμ.), *Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία. Το παρελθόν, το παρόν, το μέλλον της* (σσ. 115-127). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Καρπόζηλου, Μ. (1994). *Το παιδί στη χώρα των βιβλίων*. Αθήνα: Καστανιώτης.

- Κατιούσα (11 Σεπτεμβρίου 2019). *Πρώτη μέρα στο σχολείο στην ΕΣΣΔ*. Ανακτήθηκε στις 18/07/2023 από: <https://www.katioussa.gr/politika/diethni/proti-mera-sto-scholeio-stin-essd/>
- Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (2015). Βιωμένη πραγματικότητα, μαρτυρία και Ιστορία στο νεότερο παιδικό και εφηβικό λογοτεχνικό βιβλίο. *Κείμενα για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής και Εφηβικής Λογοτεχνίας*, 21. <https://doi.org/10.26253/heal.uth.ojs.kei.2015.598>. Ανακτήθηκε στις 09-05-2023 από: <https://journals.lib.uth.gr/index.php/keimena/article/view/598/580>
- Κοντολέων, Μ. (1988). *Απόψεις για την Παιδική Λογοτεχνία*. Αθήνα: Πατάκη.
- Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Λ. (1987). *Μιλώντας για τα παιδικά βιβλία*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Πουρνή, Γ. Ε. (2019). *Τα ζώα ως πρωταγωνιστικά πρόσωπα στο έργο της Καλλιόπης Σφέλλου*. *Fractal* Ανακτήθηκε στις 08/04/2023 από: <https://www.fractalart.gr/zoa-kalliopi-sfaelloy/>
- Σαχίνης, Α. (1957). *Το ιστορικό μυθιστόρημα*. Αθήνα: Δίφρος.
- Τουλάτου, Ι. (24 Νοεμβρίου 2008). Γκαλίνα Ουλάνοβα. *Το Βήμα*. Ανακτήθηκε στις 18/07/2023 από: <https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/gkalina-oylanoba/>
- Χουρμούζιος, Α. (1979). *Ο αφηγηματικός λόγος*. Αθήνα: Οι Εκδόσεις των Φίλων.

Μεταφρασμένη

- Figes, O. (2006). *Ο χορός της Νατάσας: Μία πολιτισμική ιστορία της Ρωσίας*, τ. Α' (Χ. Οικονόμου, Μετ.). Αθήνα: Ηλέκτρα.
- Galeotti, M. (2022). *Μικρή ιστορία της Ρωσίας. Από τον παγανισμό στον Πούτιν* (Σ. Τριανταφύλλου, Μετ.). Αθήνα: Πατάκης.
- Goff, Le, J. (1998). *Ιστορία και μνήμη* (Γ. Κουμπουρλή, Μετ.). Αθήνα: Νεφέλη.
- Μαγιακόβσκι, Β., Κλέμπνικοφ, Β. Μπουρλιούκ, Ν. κ.ά. (1912). *Ένα χαστούκι στα μούτρα του κοινού γούστου* (Ε. Κριτσέφσκαγια-Τ.Πολίτη, Μετ.-Επιμ.) Ανακτήθηκε στις 10/05/2023 από: https://www.avgi.gr/entheta/259485_1912-ena-hastoyki-sta-moytra-toy-koinoy-goystoy
- Πούσκιν, Α. (2000). *Ευγένιος Ονέγκιν* (Κ. Αγγελάκη-Ρουκ, Μετ.) (1η έκδοση στα ρωσικά 1823-1830). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Πούσκιν, Α. (2001). *Ταξίδι στο Ερζερούμ την εποχή της εκστρατείας του 1829* (Ε. Αλεξοπούλου, Μετ.) (1η έκδοση στα ρωσικά 1835). Αθήνα: Ροές.
- Ricoeur, P. (1990). *Η αφηγηματική λειτουργία* (Β. Αθανασόπουλος, Μετ.). Αθήνα: Καρδαμίτσα.

Ξενόγλωσση

- Baron, S. W. (1964). *The Russian Jew under Tsars and Soviets*. New York: Macmillan.
- Basok, T., & Benifand, A. (1993). *So that Russia be "saved". Anti-Jewish violence in Russia: Its roots and consequences*. Toronto: York Lanes Press.

- Blium, A. V. (1998). Censorship of public reading in Russia, 1870-1951. *Libraries & Culture*, 33 (1), 17-25.
- Cherkasov, A. A., Bratanovskii, S. N., & Zimovets, L. G. (2019). The development of the school education system in Vologda Governorate (1725–1917). Part 4. *European Journal of Contemporary Education*, 8 (4), 973-983.
- Deák, F. (1973). The agitprop and circus plays of Vladimir Mayakovsky. *Russian Issue*, 17(1), 47-52.
- Fleishman, A. (1971). *The English historical novel, from Walter Scott to Virginia Woolf*. Baltimore and London: The John Hopkins Press.
- Goldberg, R. B. (2015). *Russian and Soviet nationalities. Policy in the Baltic States*. (Undergraduate Thesis). Burlington: University of Vermont.
- ISU. (2023). Στατιστικά στοιχεία μεταλλίων και πρωταθλητών. Ανακτήθηκε στις 18/07/2023 από: <https://isu.org/figure-skating/entries-results/statistics>
- Kenez, P. (1982). Liquidating Illiteracy in Revolutionary Russia. *Russian History*, 9 (2-3), 173-186.
- Lambroza, S. (1987). *Jewish responses to pogroms in late imperial Russia. Living with anti-semitism: Modern Jewish responses*. Hanover: Brandeis University Press.
- Lewis, P. (1976) Peasant nostalgia in contemporary Russian literature, *Soviet Studies*, 28 (4), 548-569, doi: 10.1080/09668137608411090.
- Lindert, P. H., & Nafziger, S. (2014). Russian inequality on the eve of Revolution. *The Journal of Economic History*, 74 (3), 767-79.
- Lowe, H.-D. (1993). *The Tsars and the Jews: Reform, reaction and anti-semitism in imperial Russia, 1772-1917*. Chur: Harwood Academic Publishers.
- Magsumov, T. A. (2017). Family and school in Russia at the beginning of the 20th century: Attempts to bridge the gap. *European Journal of Contemporary Education*, 6(4), 837-846.
- Nes Kirby, V., Wilga H. (1973). 'Moscow is burning': Introduction. *The Drama Review*, 17 (1), 64-67.
- Parthè, K. F. (1992). *Russian village prose: The radiant past*. New Jersey: Princeton University Press.
- Pinkus, B. (1988). *The Jews of the Soviet Union: The history of a national minority*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Prokhorov, A. (2007). Revisioning Aleksandrov's "Circus": seventy years of the Great Family. *The Russian Review*, 66 (1), 1-4.
- Schwarz, S. (1952). *Labor in the Soviet Union*. New York: Frederick A. Praeger.
- Smith, R. E. F., & Christian, D. (1984). *Bread and salt: A social and economic history of food and drink in Russia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Struyk, R. J., & Angelici, K. (1996). The Russian dacha phenomenon. *Housing Studies*, 11 (2), 233-250.
- Weeks, T. R. (2004). Russification: word and practice 1863-1914. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 148 (4), 471-489.

KEIMENA/TEXTS

Children's literature E-journal

KEIMENA για την έρευνα, τη θεωρία, την κριτική και τη διδακτική της Παιδικής και Εφηβικής Λογοτεχνίας, τεύχος 39^ο, σσ. 68-81, 04/09/2023, ISSN: 1790-1782

Wellman, B. (2022). *History of Russia*. Private Edition.

White, H. (1974). The historical text as literary artefact. *Clio*, 3.

Yoder, A. J. (2009). *Making tea Russian: The samovar and Russian national identity, 1832-1901* [master's thesis, Miami University]. Ohio: LINK Electronic Theses and Dissertations Center. Ανακτήθηκε στις 18/07/2023 από: http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=miami124059627

Yukina, I. (2 Ιανουαρίου 2019). *Women's rights in imperial Russia. Outcasts of history* (V. Chaban, trans.) Ανακτήθηκε στις 10/05/2023 από: <https://neweasterneurope.eu/2019/01/02/womens-rights-imperial-russia-outcasts-history/>